VYTAUTAS KUBILIUS

VERTIMŲ REIKŠMĖ NACIONALINEI STILISTIKAI

Pasaulinės literatūros įžymiųjų kūrinių vertėjams ne kartą teko patiems kaltis vaizdinės ir sintaksinės išraiškos pabūklus, kurių nebuvo mūsų nacionalinės stilistikos arsenaluose. Kaip išreikšti specifines Europos viduramžių realijas, terminus, sąvokas, retorines figūras, jei lietuvių knyga gimė, jau pasibaigus šiai epochai? Kaip pakartoti lietuviškai XVII a. valdžios įstaigų pavadinimus, įsakus, kanceliarinį žargoną, jei lietuviškas raštas tuo metu viso to nepažino ir neturėjo? Reikėjo iš tiesų giliai pažinti lietuvių kalbos žodyno atsarginius fondus ir sintaksinės dinamikos galimybes, reikėjo turėti „dievo duotą" vaizdinės ekspresijos galią, kad iškiltų visiškai nauji stilistiniai ansambliai ten, kur nebuvo net pamatų. Vis atsimenu, kaip J. Galvydis, susitikęs prie Spenglos seną dzūką, visą pusdienį kamantinėjo, kaip vadinami pakinktų ir vežimo dalys, koks šitas ar anas žolelės vardas... Džiugina, kad vertėjai — tiek vyresnės, tiek ir jaunesnės kartos (pvz., D. Sirijos Giraitė kn. „Suomių novelės"), stengiasi išlaikyti literatūrinėje apyvartoje mūsų liaudiškosios kultūros išugdytą žodyno, sinonimikos, metaforikos turtingumą, kuris vis labiau seklėja originaliojoje literatūroje, dingstant iš akių senosios agrarinės sanklodos rakandams (ne vieno verstinio romano kalba yra vaiz-

dingesnė, gyvesnė, natūralesnė, negu kai kurių originalių romanų).

Pasileidęs kelionėn į tolimus laikus, dabartinis lietuvių istorinio romano kūrėjas, be abejonės, jau galės pasistemti iš vertimų ne tik ginklų pavadinimus, etiketo formules, bet ir kalbėsenos manierą, būdingą to meto žmonėms. Filosofuojantis intelektas, besiveržiąs į apmąstymų konstrukcijas, atras vertimuose ne tik natūralizuotų teorinių sąvokų aibes, bet ir visiškai laisvą abstrahuojančios minties polėkį. Tokie vertimai, kaip F. Rablė „Gargantiua ir Pantagriuelis", A. Tolstojaus „Petras Pirmasis", M. Prusto „Svano pusėje", Ch. Kortasaro „Žaidžiame „klases", išplėtojo daugiaaukštį ir daugiašakį retorinį periodą kaip melodingą ritminę struktūrą, anksčiau mums nežinomą, o dabar vis dažniau naudojamą mūsų originalioje prozoje (pvz., S. T. Kondroto „Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą"). Verlibras, plačiai išsišakojęs dabartinėje lietuvių lyrikoje, gavo pilietines teises 1959 m., pasirodžius lietuviškai V. Vitmeno knygai „Žolės lapai".

Norėčiau stabtelėti prie vieno kito vertimų poveikio nacionalinei stilistikai pavyzdžio.

Išvertęs į lietuvių kalbą tris amerikiečių rašytojo E. Hemingvėjaus knygas, R. Lankauskas jo kūrybos kontekste ieškojo pats savęs, savo tipažo ir intonacijos. Kaip išreikšti techniškosios civilizacijos išugdytą naują gyvenimo būdą ir miesto žmogaus jutimų spektrą, vis dar neįprastą lietuviškame žodyje? E. Hemingvėjus surado tokias įtaigias menines priemones charakterizuoti XX a. jaunajai kartai, kad jos

atrodė stačiai neatplėšiamos nuo tos apnuogintos egzistencijos be kietų ideologijos šarvų, nuo putojančių jutimų įtampos, nuo kalbos manieros — banalių sakinių kapoto ritmo. R. Lankauskas taip pat naudojasi tomis priemonėmis, kurios priklauso šio amžiaus prozos posūkio taškui.

Vaizdas nesismelkia anapus konkrečių, matomų, apčiuopiamų dalykų, o atidžiai fiksuoja mechaninius žmogaus judesius, kurių tas net nepastebi. „Aš nusiprausiau, užsivilkau marškinius ir išėjau pasivaikščioti" [1]. Jaunas žmogus pirmiausia turi pats savo rankomis paliesti daiktus, judėti ir kažką veikti, kad suvoktų, jog iš tiesų gyvena, o vizualinis vaizdas galėtų konstatuoti jo buvimą. Tai E. Hemingvėjaus prozos principas („Aš nusivilkau mundurą ir marškinius ir nusiprausiau šaltu vandeniu iš dubens" [2]). Toks pat netikėtas, kaip ir bereikšmiai standartinių frazių dialogai, nusiklausyti iš kino, laikraščių, jaunimo kalbos. Žmogaus viduje skaudžiausia grumtis, o lūpose eilinė banalybė — tokiu kontrastu grindžiama ši stilistinė priemonė. Ją naudoja ir R. Lankauskas. „— Kaip tau sekasi? / — Šiaip sau./ — Bet galėtų būti geriau. Ar ne? / — Tikriausiai" [3]. Tokiomis frazėmis herojai tik prisidengia kaip skydais, neparodydami nei savo veido, nei būsenos, nereikalaudami iš aplinkos supratimo ar gailesčio. Jie nekalba ir negalvoja apie save, o tik dairosi po gatves, žiūri pro traukinio ar

[1] Lankauskas R. Klajojantis smėlis.— V., 1967, p. 21.
[2] Hemingvėjus E. Atsisveikinimas su ginklais.— V., 1977, p. 16.
[3] Lankauskas R. Netikėtų išsipildymų valanda.— V., 1975, p. 55.

automobilio langą, ir tie slenkantys reginiai užpildo akis ir sąmonę, nuslopindami kokį nors sunkų rūpestį, kurį norisi užmiršti, ar pratęsdami vidinę nuotaiką. Tąi irgi E. Hemingvėjaus prozos meninis principas; objektų kaleidoskopas, detaliausių aprašymų serijos, ekskursai į autentišką faktografiją, bet viską persmelkia nerimas, būties pilnatvės ilgesys, nuo nevilties iki ekstazės siūbuojanti intonacija, ir tada pasakojimas gali blaškytis į visas šalis — jis vis tiek liks vieningas. R. Lankauskas, lyrinės bei tapybiškos prigimties talentas, linko būtent į tokias laisvas konstrukcijas, niekindamas racionalistiškai disciplinuotas epines formas, kaip ir E. Hemingvėjus („Visi blogi rašytojai įsimylėję epiką").

„Mano troškimas sudėti į vieną sakinį viską — ne tik dabartį, bet ir visą praeitį, nuo kurios ji priklauso" [4],— sakė V. Folkneris. Tai išsišakojęs, prisitaikęs prie kiekvieno personažo sąmonės, pulsuojantis vis kitokiu ritmu periodas, nešantis likimų ir detalių verpetus, šnekamosios kalbos gaudesį, palyginimų ir epitetų kaskadas, abstrakčių sąvokų retorinę didybę ir poetinio vaizdo polėkį. V. Folkneris parašė patį ilgiausią sakinį amerikiečių prozoje — iš 1600 žodžių, kurie užima šešis puslapius („Lokys"). R. Granauskas sukūrė visą apysaką „Jaučio aukojimas" iš trijų panašaus ilgio sakinių, kur taip pat išlaikoma uždara vidinio monologo tėkmė, naudojamos pirmapradiškumo sąvokos ir įvaizdžiai, o tos pačios būsenos, mintys, vaizdai kartojami ir laipsniuojami iki dramatiško

[4] *Cowley M.* Foulkner-Cowly file: Letters and Memoirs. 1944—1962.— N. Y., 1978, p. 192.

apogėjaus. V. Folknerio periodas buvo, aišku, tik akstinas ieškoti visiškai naujų lietuvių prozos sakinio intonavimo ir sandaros galimybių. Bet jis paženklino kryptį: jokios aprašinėjimo ir konstatavimo statikos, o tik vidinė ekspresija; šnekamosios kalbos fragmentai pereina į poetines metaforas; viešpatauja ne empirinė, o abstrahuojanti intonacija: „tykus žmogaus šūktelėjimas, net negalima suprasti, ką jis išreiškia, aišku vien tai, kad kaime anapus kopos jau atsivėrė pušinių lentų durys: į tą pilkšvai violetinį švytėjimą, į keistą gamtos buvimą be šešėlių, į laiko tarpsnį, vis dar tinkamą kam nors užgimti ar pasikeisti..." [5]

Plg.: „Ir tada, besėdint tamsiame kambaryje ant lovos, jam pasivaideno, kad jis girdi miriadus tokių pat bekūnių garsų — girdi balsus, šnibždesius, kuždesius, kurie sklinda nuo medžių, iš tamsos, iš žemės; girdi žmones, savo balsą, kitų balsus, prikeliančius jam vardus, laiką, vietas, visa, kas jam įstrigo per ilgą laiką, pačiam to nejaučiant, visa, kas buvo jo gyvenimas; ir jis ėmė galvoti: gal dievas ir aš taip pat šito nežino"... (*Folkneris V.* Rugpjūčio šviesa.— V., 1965, p. 82).

Ilgą sakinio bangavimą, alsuojantį poetine energija ir susimąstymo rimtimi, mėgo ir B. Radzevičius, romano „Priešaušrio vieškeliai" autorius, skaitęs V. Folknerį („Pastovią meilę pelnė Folknerio „Triukšmas ir įniršis"), bet labiausiai pamilęs kitą amerikiečių romanistą — T. Vulfą, kurio romanas „Žvelk, angele, į savo būstą" taip pat pasirodė lietuviškai.

[5] Granauskas R. Duonos valgytojai.— V., 1975, p. 139.

Nacionalinė tradicija — gyvybinis originaliosios kūrybos pagrindas. Šiandien jis jau kitoks negu prieš 50 ar 30 metų. Tai, kas kitados atrodė atnešta iš šalies, nusėdo per vertimus į nacionalinės kultūrinės savimonės dugną ir tapo natūraliu stilistikos dėmeniu. Egzistuodama sudėtingoje XX a. literatūrinių ryšių sanklodoje (daugianacionalinės tarybinės literatūros aplinka, Vakarų bei Rytų kultūros), nacionalinė tradicija yra nuolat veikiama galingų impulsų plėsti savo skalę, atkurti nežinomas gilumas, išbandyti naujas struktūros galimybes.